

УДК 18.7.01

Олексій Матицин

**ЕТАПИ РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ
М. В. ГОГОЛЯ У ДЗЕРКАЛІ ПРЕСИ
(На прикладі газети “Северная пчела”)**

У статті досліджено основні етапи розвитку творчості М. В. Гоголя та їх критику на сторінках “Северной Пчели”. Проаналізовано вплив критичних відгуків преси на формування особливостей літературного стилю М. В. Гоголя. Визначено основні елементи, що є характерними для раннього періоду творчості М. В. Гоголя. Виділені окремі літературні прийоми та елементи літературного стилю М. В. Гоголя, що формуються під впливом відгуків тогочасної російської преси. Розглянуто процес поступової зміни відношення російської преси XIX століття до М. В. Гоголя як представника романтичного напрямку у тогочасній російській літературі.

Ключові слова: Гоголь, естетика, література, романтизм.

O. Matytsyn. Stages of early creativity of N. V. Gogol in the mirror of press (In the example of the newspaper “Severnaya Pchela”)

Investigated the main stages of art development of N. V. Gogol and their criticism on the “Severnaya Pchela”. The influence of the critical press reviews on the formation characteristics of the literary style of N. V. Gogol. Identifies the key elements characteristic of early period of N. V. Gogol's creativity. Elements literary device and literary style of N. V. Gogol, which are formed under the influence of the Russian press reviews of the time are separated. The process of gradual change in the attitude of the Russian press of the XIX century by N. V. Gogol as a representative of the Romantic movement in Russian literature of the time are reviewed.

Key words: Gogol, esthetic, literature, romanticism.

A. Матицин. Етапы раннего творчества Н. В. Гоголя в зеркале прессы (На примере газеты “Северная Пчела”)

Исследованы основные этапы развития творчества Н. В. Гоголя и их критика на страницах “Северной Пчелы”.

Проанализировано влияние критических отзывов прессы на формирование особенностей литературного стиля Н. В. Гоголя. Определены основные элементы, характерные для раннего периода творчества Н. В. Гоголя. Выделены отдельные литературные приемы и элементы литературного стиля Н. В. Гоголя, которые формируются под влиянием отзывов российской прессы того времени. Рассмотрен процесс постепенного изменения отношения российской прессы XIX столетия к Н. В. Гоголю как представителю романтического направления в российской литературе того времени.

Ключевые слова: Гоголь, эстетика, литература, романтизм.

Микола Васильович Гоголь є складною та надзвичайно помітною фігурою в українській культурній та літературній традиції. Його вплив на формування характерних рис української культури важко переоцінити. І сьогодні, коли минуло вже багато часу з дня смерті Гоголя, його стиль залишається впізнаваним у всьому, що тим чи іншим чином пов’язується з постаттю та літературною спадщиною Миколи Васильовича. Про Гоголя написана достатньо велика кількість критичної літератури, але аналіз процесу розвитку і зростання такого літературного феномену, як М. В. Гоголь, є актуальним і посьогодні.

Окремою частиною цього аналізу є розгляд критичних статей російської преси XIX століття, присвячених саме ранньому періоду творчості М. В. Гоголя. Власне у критичних статтях та рецензіях процес формування літературної постаті Гоголя – романтика постає з надзвичайною виразністю. “Северная Пчела” була обрана серед масиву інших друкованих видань тогочасної Російської імперії внаслідок своєї чіткої проросійської та реакційної спрямованості. Тим ціннішими є схвальні відгуки на твори М. В. Гоголя, що з’являються на сторінках цієї газети.

Творчий шлях М. В. Гоголя розпочинається з поеми “Ганс Кюхельгартен” (ми не враховуємо поодинокі вірші, які виходили й раніше), що публікується у 1829 році під псевдонімом В. Алов. Сама поема є своєрідною даниною тогочасному захопленню М. В. Гоголем (та й багатьма іншими тогочасними російськими літераторами) естетикою Європейського Романтизму. Насамперед це пов’язано з проникненням в російську культуру творчих ідей представників руху “Бурі та Натиску”, зокрема, Шиллера та, особли-

во, Гете. Звичайно, казати про безпосередній вплив Гете на ранню творчість Гоголя можна тільки у рамках гіпотези, адже не зберіглось жодної згадки (якщо вони взагалі були) ані самого Миколи Васильовича, ані його близьких та друзів про те, що Гоголь щось запозичував (маємо на увазі окремі літературні прийоми) у видатних представників європейського романтизму. Та навіть поверхневого порівняння поеми “Ганс Кюхельгартен” та творінь великого Гете – це, зокрема, “Страждання юного Вертера”, “Театральне покликання Вільгельма Мейстера” та “Фауст” достатньо щоб оцінити глибину впливу естетики Європейського Романтизму на ранню творчість Гоголя.

Вже порівнюючи поему Гоголя “Ганс Кюхельгартен” та “Страждання юного Вертера” Гете (доречі, також його перший твір (1774 р.) ми знаходимо надзвичайно багато паралелей та однакових композиційних і сюжетних елементів;

Чего – то смело ищет ум,
Чего – то тайно негодует;
Душа, в волненьи темных дум,
О чем – то, скорбная, тоскует [3, с. 34].

“Будущее – та же даль! Необъятная туманность простерта перед нашей душой ...” [1, с. 40]. “... и душа наша томится по ускользнувшей усладе” [Там же].

Перша проба пера Гоголя поступалась глибиною роздумів та широтою охоплення теми творам великого Гете. Характерне для багатьох представників європейського романтизму звернення до спадщини Давньої Греції:

Земля классических, прекрасных созиданий,
И славных дел, и вольности земля!
Афины, к вам, в жару чудесных трепетаний,
Душой приковываюсь я! [3, с. 35].

У Гоголя має вигляд власне звичайного копіювання, повторення, данини літературній традиції періоду Романтизму.

Звичайно, відгуки у пресі критиків, що на той час мали змогу ознайомитись з найкращими зразками літератури Європейського Ро-

мантизму, не могли бути схвальними. Ось що пише анонімний рецензент у газеті “Северная Пчела” (№ 87 від 20 – го липня 1829 р.): “В Гансе Кюхельгартене столь много несообразностей, картины часто так чудовищны и Авторская смелость, в поэтических украшениях, в слоге и даже в стихосложении, так безотчетлива, что свет ничего не потерял, когда бы сия первая попытка юного таланта залежалась под спудом”. Під впливом такого відгуку Гоголь викупає та знищує весь тираж поеми.

Після провального виходу “Ганса Кюхельгартена” літературний стиль Миколи Васильовича Гоголя зазнає істотних змін. Від прямого та, як виявилось, невдалого копіювання стилю поетів європейського романтизму Гоголь переходить до власного стилю, що був притаманний українським (на той час малоросійським) поетам та письменникам – романтикам. Звичайно, в контексті даної роботи, варто сказати хоча б декілька слів про це видатне явище в історії української культури – український романтизм. Відправною точкою тут є поема І. Котляревського – “Енеїда”. Саме в “Енеїді” вперше проявляються унікальні риси, притаманні світогляду українських романтиків. Поєднує творіння І. Котляревського зі стилем “Романтизм” сміх, сатира, особлива поетична мова, чітко виражена етнічна спрямованість. Чільне місце серед українських романтиків належить й Михайлу Максимовичу. У своїй збірці “Малоросійські пісні” він ставить перед собою завдання відтворити дух українського народу. Слід також відмітити творчість Г. Квітки-Основ’яненка, П. Гулака-Артемовського та ін.

Наступна (після “Ганса Кюхельгартена”) книга М. В. Гоголя “Вечори на хуторі поблизу Диканьки” (1831-1832 рр.), яку він видав під псевдонімом Пасічник Рудий Панько, у дусі попередників та сучасників спрямована на розкриття національного духу та колориту українського народу. Гоголю, як і іншим романтикам, властиві захоханість у природу, у культуру свого народу, її ідеалізація та піднесення. Ось як починається повість Гоголя “Майська ніч або потопельниця”: “Знаете ли вы украинскую ночь? О, вы не знаете украинской ночи! Всмотритесь в нее. С середины неба глядит месяц. Необъятный небесный свод раздался, раздвинулся еще необъятнее. Горит и дышит он. Земля вся в серебряном свете; и чудный воздух и прохладно-душен, и полон неги, и движет океан благоуханий. Божественная ночь! Очаровательная ночь!”. Тут вже

можна казати не про сліпе копіювання літературного стилю Західного Романтизму а про власний неповторний стиль, що ставить Гоголя в один ряд зі світовими класиками літератури.

Як наслідок цих позитивних змін відгук О. С. Пушкіна (лист до видавця “Литературных прибавлений к Русскому инвалиду” 1831 р. Царське Село): “Сейчас прочёл Вечера близ Диканьки. Они изумили меня. Вот настоящая весёлость, искренняя, непринуждённая, без жеманства, без чопорности. А местами какая поэзия!.. Всё это так необыкновенно в нашей нынешней литературе, что я доселе не образумился...”. В тому ж дусі маємо відгук у газеті “Северная Пчела” (№ 219 від 29 вересня 1831 р.): “... в последнее время, Малороссийская школа оставила сию слишком местную цель свою, и обратилась к мысли более глубокой – удерживать только характерное отличие своего наречия, поставляя главнейшею целью раскрывать народность, во всей обширности этого понятия. Повести, изданные Пасичником Рудым Паньком, представляют нам новый, изящный плод этого же, умного и истинно народного усилия”. А ось продовження рецензії (№ 220 від 30 вересня 1831 р.): “С нетерпением ожидаем обещанной к Новому Году второй книжки, и уверяем Автора, что публика не поскучает и от десяти подобных первой книжек ...”.

Між рецензією на “Ганса Кюхельгартена” (1829 р.) та рецензіями на перший том “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” (1831 р.) дуже мала відстань в часі але величезна різниця по змісту. Гоголь знаходить свій стиль та зв’язок з традицією Європейського Романтизму не переривається. У “Старосвітських поміщиках” (1835 р.) він яскраво проявиться у тих інфернальних силах, що є предвісниками смерті (кішка та голоси) і руйнування ідеального світу у якому живуть герої повісті – Пульхерія Івановна та Афанасій Іванович.

У другому томі “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” (1832 р.) – куди, власне, входить “Ніч перед Різдрвом” – один з найбільш яскравих та самобутніх творів Гоголя, присвячених Україні, Микола Васильович зосереджується не тільки на зовнішній формі але й на стилістичному характері своїх творів. Шліфується перш за все літературна мова та стиль письменника. Ось відгук “Северной Пчели” (№ 59 від 12 березня 1832 р.) на другу частину “Вечорів ...”: “У нас так мало и *посредственного* (курсив газети) своего, что мы свое

хорошее должны ставить выше чужестранного *превосходного*”, “... скажем, что любители Словесности конечно с удовольствием прочтут и сии новые Повести”.

Це – безсумнівний успіх, російська критика ставить Гоголя в один ряд із найкращими представниками європейського романтизму. У другій частині “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” стиль М. В. Гоголя стає більш виваженим, більш виточеним ніж у першому томі. Це розуміє і сам Микола Васильович: “Всю первую часть следовало бы исключить вовсе: это первоначальные ученические опыты, недостойные строго внимания читателя; но при них чувствовались первые сладкие минуты молодого вдохновения, и мне стало жалко исключать их, как жалко исторгнуть из памяти первые игры невозвратной юности” [4, с. 132].

В “Арабесках” (1835 р.) Гоголь знову частково повертається до нехарактерного для нього псевдоантичного стилю: “Адское порождение! Зевс Олимпиец! О! Ты неумолим в своей ярости! Ты захотел насрать бич на мир, ты извлек весь яд, незаметно разлитый в недрах прекрасной земли твоей, сжал его в одну каплю, гневно бросил ее светодарною десницей и отравил ею чудесное творение свое: ты создал женщину!”. “Отними лучи у мира – и погибнет яркое разнообразие цветов: небо и земля сольются в мрак, еще мрачнейший берегов Аида” [2, с. 234-235]. Після етнічних мотивів “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки” звернення Гоголя до античності сприймається критиками як щось зовсім чуже гоголівському стилю.

Роблячи на сторінках “Арабесок” спроби критики живопису, мистецтва, поезії, М. В. Гоголь потрапляє у зовсім нетипове для нього середовище. Він письменник, а не критик, і це яскраво проявляється у його критичних статтях – в них більше образності, алегоричності, експресивності аніж виважених суджень та висновків. Цю суперечність повністю передає відгук “Северной Пчели” (№ 73 від 1 квітня 1835 р.): “И чего тут нет? И повести, и мысли об Истории и Географии, и рассуждения о Средних Веках, о Брюлове и Пушкине, об Архитектуре и Живописи, о Скульптуре и Музыке. Автор, по видимому, обладает обширными сведениями: он толкует обо всем, решительно и смело, но, к сожалению, не всегда в попад”. “Но в повествовательном роде, дарование Г. Гоголя обнаруживается с выгоднейшей стороны”.

Під впливом критики М. В. Гоголь знову повертається до близького та знайомого йому стилю (на цей раз востаннє) та випускає збірку “Миргород” (1835 р.), що виходить як продовження “Вечорів на хуторі поблизу Диканьки”. Інтервал між випуском “Арабесок” та “Миргорода” – місяць. Поява у одного автора за такий короткий проміжок часу двох таких різнопланових збірок – явище унікальне і зумовлене (на нашу думку) в першу чергу намаганням Гоголя повернути прихильність широкої публіки та критиків зверненням до того напрямку, що вже колись приніс йому визнання.

І знову у “Миргороді” Миколи Васильовича з новою силою проявляються риси, характерні для представників саме українського романтизму. Яскравим епілогом цьому ранньому етапу творчості Миколи Васильовича, де етнічні, українські риси неповторного стилю Гоголя-омантика виблискували яскравими барвами, на наш погляд є рецензія “Северной Пчели” (№ 115 від 25 травня 1835 р.): “...в “Вечерах на хуторе близ Диканьки” и в “Продолжении” этих “Вечеров” есть Малороссия, целая Малороссия, с ясным ее небом, с ее вишневыми садами, черноглазыми казачками, горелкою, бурсаками; с ее поверьями, нравами, обычаями, с оригинальным бытом ее обитателей, нынешних и прежних”.

Література:

1. Гете И. В. Страдания юного Вертера. – СПб.: Наука, 2001. – 252 с. (Серия “Литературные Памятники”)
2. Гоголь Н. В. Арабески. – СПб.: Наука, 2009. – 510 с. (Серия “Литературные Памятники”)
3. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений и писем в 23 томах. – М.: Наука. ИМЛИ РАН, 2003. – Том 1. – 920 с.
4. Золотусский И. П. Гоголь. – М.: Молодая гвардия, 1984. – 527 с. (Серия “Жизнь замечательных людей”)